

Ruszoly József

Az országgyűlési népképviselési választójog sajátosságai Erdélyben

Az 1848:II. (kolozsvári) tc. létrejötte

1. *Értelmiség és vagyon.* Ez volt az a két, a magyar szabadelvűek szóhasználatában is összetartozónak tartott fogalom, melyhez a politikai jogosultságot jelentő választójogot kapcsolták, és amely elvezette őket a parlamentáris népképviselésről is rendelkező 1848. április 11-iki pozsonyi törvénycikkekhez. Ezek a főrendi tábla összetételét alapjában nem érintették, annál inkább az alsó tábláét, melynél az 1848: V. tc. régi joron meghagyva mindenkinek — nemesnek, sőt az ezzel korábban csak elvileg bíró városi polgárnak — az addigi választójogát, a népképviselés alapjára helyezkedett. *Aktív választójogot* kaptak azok a 20 évet betöltött, önálló (atyai, gyámi, gazdai hatalom alatt nem álló), meghatározott súlyosabb bűncselekmények miatt fenyték alatt nem lévő azon férfiak, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül, akik:

a) maguk vagy családtagjaikkal együtt városokban 300 ezüstforint¹ értékű házzal vagy földdel, falvakban 1/4 (volt) úrbéri telekkel² bírtak;

b) bizonyos megszorító föltételekkel kézművesek, kereskedők, gyárosok voltak;

c) az előbbieken kívül a saját birtokból vagy tőkéből 100 ezüstforint biztos évi jövedelmet húzó, vagy

d) honoráciorok voltak (így egyetemet, főiskolát végzettek; lelkészek, tanítók, falusi jegyzők); ez utóbbiak csak abban a választókerületben, ahol laktak.

1. Az ezüstforint az ún. *konvenciók rajnai ezüstforint* magyar neve a 18. század második felétől, szemben az 1762-ben kibocsátott papírpénzzel, a *bankóforinttal*. Ez utóbbit nagy mértékű elértelenedés következtében 1811-ben ún. bécsi értékű papírpénzzel, a *váltóforinttal* váltotta föl a kincstár. „1 ezüstforint (amely ritkán mozgott a forgalomban) 2,5 váltóforintot ért”, azaz 100 ezüstforint 250 váltóforintnak felelt meg, avagy 40 ezüstforint 100 váltóforinttal ért fel. A biztos értékmérő az ezüst- vagy pengőforint maradt, ezért használja azt e törvénycikk is. L. [Bán Péter] B. P. szócikkeit (*pengő: váltóforint, váltócéduła*) az általa szerkesztett *Magyar történelmi fogalomtárban* (1989, 2:100. 234.). Péter László gyűjtéséből szíves engedelmével példaként idézem a következő adalékokat: 1 szarvasmarha 1842-ben 30 ezüstforint (Fényes Elek: *Magyarország statisztikája*, 1842. 1. k. 167., 282.). Sopronban 1846-ban 1000 téglá 6 pengőforint (=ezüstforint) 48 krajcár (*Csatkai-émlékkönyv*, 1996. 291.).

2. Egy jobbágytelek az úrbéri rendelet (1767) után a föld minőségétől függően szántóból 26–32, a kaszálóból (rét) 8–12 magyar hold volt. A telkek az örökléssel elaprózódtak. Eszerint a negyed telek szántót és rétet egybeszámítva mintegy 9–11 magyar hold földet — a vele járó legelő- és esetlegesen erdőhasználattal — jelentett. Ebből egy család — ha szerényen is — éppen megélhetett.

A *passzív választójog* feltétele az előbbieken körül a 24. életév betöltése és a törvényhozás nyelvének (1844 óta a magyar) ismerete volt. E törvénycikk eredményeképpen a lakosságnak kb. 6,5 %-a nyert választójogot. Ez több mint háromszorosra volt az alkotmányos mintaállamnak tartott Belgium akkori választói arányának (1,9 %). Egyébként a *Vormärz* (1815–1848) idején Badenben és Württembergben 15–16 %, Szászországban 10 % volt ez az arány, amely általános férfi választójog esetén — mint pl. Franciaországban 1848-tól — 24 %-ra emelkedhetett.³

Mivel a törvényhozás a választási rendszert tisztán területi alapon helyezte, a municípiumoknak csupán a törvény által területük lakosságának juttatott képviselői helyek alapján a választókerületek beosztása, valamint a választásokat lebonyolító központi választmány megalakítása maradt. Miután az egykori rendi testületek elvesztették követküldési jogukat, értelem szerint követutasítási és -visszahívási hatáskörük is megszűnt.

A képviselő-választás minden kerületben közvetlenül történt, a választókerület főhelyén. A törvény a választási eljárás nyilvánosságát hangsúlyozta. Ezen legtöbb helyen a nyílt szavazást értették, ám elvileg „belefért” szabályozásába a titkos szavazás is, amint ezt főként ellenzéki kerületekben s többnyire golyók fölhasználásával alkalmazták is, egészen a választójogi novelláig (1874:XXXIII. tc.), amely egyértelműen nyílttá tette a szavazást. Az abszolút többségi rendszer érvényesült.

Ez az ideiglenesnek szánt törvény itt nem részletezhető, főként a későbbi gyakorlatban megmutatkozott hiányai ellenére, a maga idejében mint első lépés igen pozitív, szabadelvű vívmány volt. Megalkotása — más 1848. április 11-i törvénycikkeinkkel egyetemben — azon szívós, a külhoni liberalizmus eszmerendszerűre is építő reformkori küzdelemnek köszönhető, amely civilizált, európai színvonalra kívánta emelni hazánkat. Kár, hogy továbbfejlesztése — minden ellenzéki törekvés és kormányi kísérlet ellenére — lényegében az 1918/19-i forradalmakig várattott magára.⁴

2. Az 1848:V. (pozsonyi) tc. gyakorlati alkalmazásának előkészületei a vármegyékben az 1848. május eleji közgyűléseken kezdetüket vették. A városokban ezt ugyan megelőzték a népképviselői tisztújítások, ám ezekben is június elején elkezdődhetek a július 2-ára összehívott országgyűlés képviselő-választásainak előkészületei. Az „anyaországhoz” képest Erdélyben késtek az előmunkálatok, minek oka az volt, hogy a „két magyar hon” uniójához nem volt elégséges az egyik félnek, a magyarországi törvényhozásnak az igenlése (1848:VII. tc.), az feltételezte az erdélyi országgyűlés beleegyezését is. A három rendi *natio* képviselőiben május 29-én Kolozsváron össze is ült az utolsó erdélyi rendi országgyűlés, amely elfogadta az uniót (1848:I. tc.) és adaptálta a pozsonyi országgyűlési népképviselői törvényt (1848:II. tc.).

3. Ruszoly József: *A hazai választási statisztika kezdetei (1848–1869)*. [1986] = Ruszoly József: *Alkotmánytörténeti tanulmányok I. Rendiség és népképviselői*. Szeged, 1991. 63–94.

4. Ruszoly József: *Az országgyűlési népképviselői bevezetése Magyarországon (Az 1848:V. tc. létrejötte)*. [1996] = Ruszoly József: *Alkotmány és hagyomány. Újabb jog- és alkotmánytörténeti tanulmányok*. Szeged, 1997. 57–84., különösen: 62–63.

Az 1848:V. (pozsonyi) tc. Erdélyre vonatkozóan csupán — „ha csatlakozni akar” — a követek számát állapította meg (69); mint utóbb kiderült, azt is tévesen, hiszen a két örmény várost — Szamosújvárt és Erzsébetvárost — nem vette számításba. Ezért az 1848:I. (kolozsvári) tc. ezt helyesbítve 73-ra emelte az erdélyi képviselők számát.

Május végén egyébként még az is kétséges volt, hogy tartsanak-e újabb választásokat Erdélyben, avagy — mint br. Wesselényi Miklós fölvetette — ezen utolsó rendi gyűlés követői közül küldjék föl Pestre július 2-ára a magyar törvény igényelte számban a képviselőket. Az új választás mellett a népképviselő elve szólt, ellene viszont — mint Csizmadia Andor idézi Wesselényinek május 26-án Deákhoz intézett levelét — fölvetődött: „a megyékben, a szászok közt s még egy pár városban is oly sokkal, de oly sokkal felül haladja a magyarok s illetőleg a szászok számát az oláhoké, miként a magyarhoni széles választási alap szerint választván kétségen kívül nemcsak többnyire, sőt mind oláh követek mennének”. Wesselényi már a rövid határidő folytán is inkább az országgyűlés általi követek küldését pártolta azzal, hogy idővel felválthatják őket a népképviselőkkel.

Mint írta, Erdélyben több híve volt az eleve megtartandó népképviselői választásoknak is, mégpedig két módon: a törvényhatósági közgyűléseken, melyeken a községek képviselői (elektorai) is részt vennének, vagy a magyarországi mintára alakuló megyei (széki, vidéki) állandó választmányok (bizottmányok) által. Mindkét esetben a fő szerepet az addig is jogosultak játszották volna, a népképviselő pedig csupán közvetve érvényesült volna.

Wesselényi mindezt Szemere Bertalannak is megírta. A kormány foglalkozott ugyan az ügygel, de a törvényen túlmenő útmutatást nem adott, sőt szabad kezdet engedett a kolozsvári törvényhozóknak: intézzék úgy Erdély népképviselőit, hogy „az ottani lakosok közt minél csekélyebb súrlódás idéztessék elő”.

Az erdélyi magyar liberális politikusok úgy döntöttek, amint azt Szemere Bertalan belügyminiszternek br. Perényi Zsigmond királyi biztoshoz a kormány álláspontját ismertető levele is sugallta: megtartják a népképviselői választásokat, csupán az 1848:V. tc. rendelkezéseit igazítják némiképp az erdélyi viszonyokhoz. A kolozsvári országgyűlés az erre vonatkozó 1848:II. tc.-et június 2-án el is fogadta.⁵

3. Az erdélyi országgyűlésnek az unió elfogadásáért való összehívásával a Batthyány-minisztérium először 1848. április 20-i minisztertanácsán foglalkozott; királyi biztosul elsősorban Ferenc József vagy Lipót főherceget, de mindenképpen az uralkodó ház valamelyik tagját kívánta.⁶ A május 5-i királyi leirat mégis br. Puchner Antalt, Erdély főhadparancsnokát nevezte meg királyi biztosul a 29-ére összehívott országgyűlésre. Ezt az okmányt, amely egyébként az unióra nem is

5. Csizmadia Andor: *A magyar választási rendszer 1848–1849-ben (Az első népképviselői választások)*. Bp., 1963. 76–79.

6. *Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek*. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Ft. Kiss Erzsébet. Bp., 1989. 38.

utalt, a gubernium 11-én tette közzé.⁷ Erdély-szerre lezajlottak a követválasztások, s a regalisták is megkapták meghívójukat az immáron utolsó, 1848. május 29-ére Kolozsvárra összehívott rendi országgyűlésre. Ez „az országos teremre átalakított redutte-ban” május 28-án (vasárnap) először — a pozsonyi kerületi ülésnek megfelelő — *nemzeti ülést*⁸ tartott id. gr. Bethlen Jánosnak az elnökletével.

„Amidőn beléptünk — emlékszik tizenhárom év távolából Kőváry László, az Ellenőr egykori szerkesztője — a terem zajlott, mint egy tenger, csak egyes kedvenc embere[k] belépténél fakadt éljenzésre. Mint egy varázsütésre elnémult a zaj; ötven éves, őszültni nem akaró ember lépett be gr. Teleky Domokos karjára támaszkodva; égre hordott arcán a szemek, amelyek 13 év előtt villámokat szórtak, kialudtak. E férfi báró Wesselényi Miklós volt, az ellenzék egykori rendíthetetlen vezére [...]. Az ülés megnyílt. Korelnökké a veterán ellenzéki vezért, id. gr. Bethlen Jánost kiáltották ki.”⁹ Pontosan idézi föl a karok és rendek ülésrendjét is. „Az elnöki széktől jobbra — írja — a követi padok emelvényén az ellenzék férfiai, kiket a múlt [1846/47. évi] gyűlésén nem láthatánk; az elnöki széktől balra a királyi hivatalosok [a regalisták] padja emelvényén néhány k[irályi] hivatalos, de rólok azok, kik a múlt évben törvényeket dictáltak, most merőben hiányoztak. — Az elnöki székekkel szemben a szász és taksás városi követek háta mögött azon az emelvényen, hol a múlt évben a kormánylap asztala állt, most nemzeti kokárdákkal Erdély hölgyei ültek, s a karzatokat, honnan az utolsó o[rszág]gyűlésen az ellenzéknek éljenezni nem lehetett, fiatalság lepte el. Az elnöki szék mögött a régi trón állt; mellette jobbra az [...] *Ellenőr*, balra az *Erdélyi Híradó* szerkesztőség[nek] asztala. A falakon Magyarhon címerei; éljen a király, nádor, ministerium s más feliratokkal, körüle nemzeti lobogók. [...] Minden más volt, mint egy év előtt, egyedül a trón volt a régi, egyedül hordá Erdély kék, vörös, sárga színeit még.”¹⁰

4. Az ismeretlen „szerzőktől” (nyilvánvalóan a más kolozsvári törvénycikk tervezetét is már az országgyűlés május 28-i nemzeti ülése *előtt* megfogalmazó *indítványozó bizottságtól*)¹¹ származó erdélyi uniós törvényjavaslat — a majdani 1848:I. (kolozsvári) tc. — elfogadása nyomán foglalkoztak a választójogi törvényjavaslatával.

7. Országos Levéltár, a Gubernium transylvanicum Levéltára, Diaetalia (az országgyűlések levéltára, F 135) [= OL Erdélyi országgyűlési lt.], iratok: 2/a–b. 1848. D.

8. „A nemzeti gyűlés — magyarázta az intézményt a róla tudósító Ellenőr 1848. máj. 30-án — csak az irányelveket szokta tisztázni.” Vö. Tócsányi Zsolt: *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*. Bp., 1973. 316.

9. Kővári László: *Erdély története 1848–49-ben*. Pest, 1861. 40. Uo. 42.

11. Egyed Ákos: *Erdély 1848–1849*. I. kötet. Csíkszereda. 1998. 118–121. — „A törvénytervezet [a jobbágyfelszabadításról] május 26-án az Indítványozó Bizottság állította össze. Benne Wesselényi mellett részt vett id. Bethlen János, Kemény Dénes, Berde Mózes, Szász Károly, Teleki Domokos és még néhányan” (124.). A kolozsvári szerző friss könyve, amely témámra éppenséggel csak utal (124., 315. [29. jz.]), tanulmányom lezárása után jelent meg; új köztörténeti eredményeire így sajnálatosan nem építhetem.

Szász Károly — tudósított az Erdélyi Híradó — előadja, mikint a pesti országgyűlés határ-ideje mindjárt itt van, s ott Erdélynek képviselve kell lennie. Ámde miután Magyarország a követválasztást népképviselési alpra fektette, ha Erdély képviselői a régi rendszer szerint választva mennének fel mint kasztok választottai, ha talán el is fogadnák, meghunyászkodva kellene valamely szégyenzugba vonulniok. Azért hát intézkednünk kell sürgősen arról, hogy követünket a pesti országgyűlésre képviselési formák szerint választva küldhessük fel. Mivel pedig a pozsonyi választási törvény Erdély körülményeire nem egészen alkalmazható, főleg azon okból, mert itt nem lévén még urbéri szabályozás, a választók qualificatio[já]ul határozott 1/4 urbéri telek ismeretlen mennyiség: *szóló törvényjavaslatot terjeszt elő*, mely egyéb pontjaiban némely helyközi [helyi viszonyoknak megfelelő] viszonyainak tekintetve vétele mellett, ös[s]zhangzik a pozsonyi törvény elveivel, csak hogy az urbéri földbirtok-qualificatio helyett adómennyiséget teszen alapul.

E törvényjavaslat vitát idézett elő. *Berzenzei* [László] és *Antal Imre* [Marosszék követei] bármennyire is pártolják az idővel gazdálkodás elvét, a hon s [a] nemesség rovására nem kívánják alkalmazni, azért időt kívánnak a felolvasott javaslat megfontolására, mielőtt érdemben tárgyalás alá kerülne.

Bialis [Ferenc] és *Mikó* [Mihály; Csík-, Gyergyó- és Kászsószék követei] figyelmet kívántak fordítani a csiki katonaszékelyekre, kik maiglan [maig] sincsenek a szavazási jog gyakorlatában, s kikről alaptalannak nyilvánítják azon kószá híreket, mintha az uniónak legbuzgóbb párhívei nem volnának. (*Éljenek!*)

Horváth János [Felső-Fehér vm.]: Semmi oly eljárást, mely az uniót késleltetné, nem pártol. Július 2-án Pesten kell lennünk, addig a képviselést rendezni lehetetlen. Ha létre jöhet, nem bánja; különben neki mindenesetre kötelessége felmenni, mert hitet tett rá.

A vitának azon megállapodás vetett véget, miszerint a javaslat ma délután *köziratra* [bocsátatik], mely a holnap délutáni 4 órakor veszik [vétetik] tárgyalás alá.

Egyszersmind határozottá lett, hogy az *indítványozó választvány* ezentúl minden javaslatot kinyomtat, mielőtt tanácskozás alá kerülne.¹²

Az utolsó erdélyi diétáról *napló nem készült*, így mindenképpen forrásértékű az idézett laptudósítás, melyből megállapítható: (1) e törvényjavaslat (is) egy *indítványozó választmánytól* származik, (2) előterjesztője — föltehetően (egyik) kidolgozója — *Szász Károly* (Vízakna, 1798. jan. 25. — Marosvásárhely, 1853. okt. 25.) volt, aki szülővárosa, Vízakna követeként jelenhetett meg Kolozsvárt.¹³

A jeles jogtudóst, aki ekkor alig múlt ötven éves, az erdélyi reformerek egyik kiváló képviselője volt. Tanulmányait a nagyenyedi kollégiumban 1805-ben kezdte; 1814-től Kolozsvárt tanult jogot, 1815-ben már Marosvásárhelyt volt jurátus, 1817-ben pedig ügyvédi oklevelet szerzett. 1821-ben alma materének, a nagyenyedi református főiskolának jogtanára, e minőségében a Magyar Tudós Társaság levelező (1833), majd rendes tagja (1834) lett. 1834-ben Vízakna követeként

12. *Kolozsvár, máj. 28.* Erdélyi Híradó, 1848. máj 30. — Kiemelések tőlem; egyébként — kis igazítással — a tudósítást eredeti szövegében idézem.

13. Az Ellenőr 1848. máj. 30-i tudósításából nem tűnik ki, hogy a vízaknai követ kész törvényjavaslatot terjesztett volna elő: „Szász Károly indítványozá, hogy a közös hongyülésre ne a régi aristocraticus modorban válasszunk, hanem népképviselés alapján. Az elv elfogadottat. A választás elvei a magyarhoniak lesznek: azon kis különbséggel, hogy ott a falu népére földbirtok, itt ez úttal adó fog cenzusul felvétetni. Az adó mennyiség[e] ma nem határozott meg.”

„mint kiváló szónok vezérszerepet játszott a reformtörekvésekben”. „Tanítványai rajongtak érte, nagy hatással volt Kemény Zsigmondra.” Elkerülő elmozdítását, 1839-ben maga kérte katedrjáról a fizika és matematika tanszékre (!) való át-helyezését.

Br. Eötvös József 1848. április 15-én szólította föl „a haza nevében”, hogy „a vallás és közoktatás ügyében a státus altitkári hivatalt, melly a miniszteri után az első”, vállalja el.¹⁴ István nádor április 24-én már ki is nevezte államtitkárrá.¹⁵ Állását ugyan elfoglalta, ám miniszteri engedéllyel hazatért magánügyei intézésére s a kolozsvári országgyűlésre.¹⁶ Az utolsó erdélyi országgyűlésen vezető szerepe lett az unió elfogadtatásában — s mint az idézett tudósításból vélhető — az 1848:V. (pozsonyi) tc.-nek Erdélyre alkalmazásában. A pesti országgyűlésen továbbra is Vízaknát képviselve a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára maradt, s mindvégig kitartott. A szabadságharc után pörbe fogták, ám kegyelmet kapott. 1851-től korai haláláig Marosvásárhelyen tanított.¹⁷

A tudósítás szerinti „holnap délutáni”, azaz 1848. május 29-i nemzeti ülésről semmit nem tudni. A Kolozsvári Híradóként újjáalakult lap beköszöntő, június 1-jei számában már az országgyűlés május 30-i, délelőtti és másnapi plenáris — „országos” — üléséről tudósított.¹⁸ A III. — május 30., délutáni — ülés végén elnöklő br. Kemény Ferenc bejelentette: „mikor a KK. és RR. [a karok és rendek] a közelebből [legközelebb] Magyarhonban tartandó követek választása módja iránti tanácskozással készen lesznek, országos ülés fog tartatni”.¹⁹ Ebből csak arra lehet következtetni, hogy az előkészítő viták *nemzeti ülés* keretében tovább folytak.

E május 31-én délután 5 órakor kezdett második nemzeti ülés *tárgya* valóban „a népképviselő szervezetének formulázása” volt. „A szervezet alapja, mit M[agyar]hon magának alapít. Itt a census meghatározása körül folyt a vitatkozás. Alapul adó vétetett, minthogy Erdélyben a teleknek államát [állományát] nem ismerjük. Mennyiségül a választótul 8 pftot kívántatott.” Ennek eredményeként pl.

14. 1848. A szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták. Összegyűjtötte és előszóval ellátta Deák Imre. Budapest, [1942.], 68.

15. F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*. Bp., 1987. 596.

16. *Deák Imre*, 88.

17. [Bodolay Géza] Bo. G.: *Szász Károly*; Szemerjai Szász. = *Új magyar irodalmi lexikon*. Bp., 1994. 3:1904–1905.; Kemény Zsigmond: *Idősb Szász Károly*. [1859] = Kemény Zsigmond: *Sorsok és vonzások*. Bp., 1970., 311–338. „Én is tanítványa voltam.” (336.); Kiss Géza — Turnowsky Sándor: *Szász Károly*. Bukarest, 1955.

18. *Országgyűlés, máj. 30.* Kolozsvári Híradó, 1848. jún. 1. Vö. *Erdély-nagyfejedelemség 1848-ik évi május 30-ára Kolozsvár szabad kir. városába hirdetett s június [július!] 18-án bezárt országgyűlésének jegyző- és irománkönyve*. Kir. főkörmányszéki[leg] engedélyezett hiteles kiadás. Kolozsvárott, 1861. Kiadja Demjén László. [= Jegyző- és irománkönyv] Jkv. I. — Az egységes címlapú kiadványban a jegyzőkönyvi és az irományi részek külön-külön lapszámozottak. Vö. OL Erdélyi országgyűlési lt. [F 135]: 76. k. (1848-i jkv., fogalmazvány, 1861-ben a nyomtatott kiadás is ebből készült), 77. k. (1848-i jkv., a fogalmazványnál bővebb), 78. k. (1848. évi irománkönyv, az 1861. évi kiadás alapja). A továbbiakban az 1861. évi kiadásra hivatkozom; a levéltári kötetekre csak akkor, ha ez utóbbiak eltérnek a kiadványtól.

19. *Jegyző- és irománkönyv*: 15. (17. jkv. sz.)

Küküllő megyében 469 e census szerinti választóval számoltak. „De minthogy vannak az országban faluk, főleg a havasokon, honnan 8 pft-jával majd senki sem jutna választáshoz, erre nézt [nézve] elvül vétetett, hogy minden oly helység, melyben 100 egyén van, ki 8 pft-jával nem választhat, küldjön választani két, hol 50-ig van, egy választót a követválasztásra.” Az ő számuk Küküllőben 130 lehetett volna. Szász Károly viszont — igaz sikertelenül — azt indítványozta, hogy szállítsák le 5 pengőforintra e cenzust, minek eredményeként Küküllőben nem 604, hanem 2146 választó lenne „4–500 eddigi választó ellenében”.²⁰

Erre a IV. országos ülésre már másnap sor került; róla is azonban a nyomtatott jegyzőkönyv csak megtörténtét rögzítette, mely szerint az elnök felszólította a rendeket a

magyarhoni közelebből [legközelebb] tartandó követek választása módja feletti tanácskozással, mire a tanácskozások elkezdődvén és bevégezettvén a következőkben állapodtak meg:

(Lásd az iromány-könyv 13-ik sz. alatt.)

A hivatkozott iromány — II. tc. a népképviselői alapjani követ-választásról — a javaslat harmadik változatának, az 1848:II. tc.-ével csaknem azonos szövegét tartalmazza.²¹

Az Ellenőr tudósítása szerint a június 2-i III. (valójában: IV.) országos ülésen br. Kemény Dénes (Alsó-Fehér vm.) — vezető ellenzéki követ, 1848. április 26-ától belügyi államtitkár²² — olvasta a „szerkezetet”. Az első olvasás utáni általános vitában Szász Károly hosszú beszédében²³ az „egész törvényjavaslat szelleméhez” szólt, kifejtve: azt „egy nagy tévedésen látja épülvé”. „Nekünk — hangoztatta — azon elvekre kell vala állítanunk a t.cikket, melyre M[agyar]hon. M[agyar]hon népelemre [demokráciára] alkotó újabb alkotmányát, s nem pártolja, hogy mi most aristocraticus szerkezettel lépünk közökbe [közéjük]. Ez heterogén elem lenne a m[agyar]honi gyűlésben. S minthogy mi kimondtuk az egyenlőség elveit, [...] e szerkezettel is alább kell szállanunk a néphez. Elmúltak az idők, hogy születés és vagyon alapján valaki ezután is több joggal bírjon, mint más. Magyarhon megbuktatá a születés- és jogaristocriatiát, nekünk [is] le kell ereszkednünk a néphez, új alapra állítanunk a jövődönket a választás jogával. Nem pártolja tehát a democrata-aristocraticus szerkezetet.” Indítványozta, hogy az 1848:V. tc. egyik

20. *Nemzeti gyűlés május 31. du.* Ellenőr, 1848. jún. 2.

21. *Jegyző- és irománkönyv*: 17. (24. jkv. sz.); 6–7. (13. sz. ir. sz.)

22. *F. Kiss Erzsébet*, 1987., 543.

23. Br. Puchner Antal országgyűlési királyi biztos Kolozsvárt 1848. június 4-én kelt, a királyhoz intézett jelentéséből: „Baron Kemény Dénezs [!] verlas den Text des Gesamtentwurfes über die Wahl der Deputirten zum gemeinschaftlichen Landtag, so wie selber im Sinne des Resultates der dieserwegen abgehaltenen National Sitzungen zusammengestellt worden war. Szász Károly war mit dem Wortlaute desselben nicht vollkommen einverstanden und hielt eine lange Rede darüber. Dennoch wurde nach einigen Bemerkungen den verlesene Antrag mit einigen wenigen Modificationen angenommen und festgesetzt, wie aus dem anruhenden gedruckten Exemplare zu ersehen.” OL Belügyminisztériumi lt. eln. ir. 1848:367.

alapcenzusát, az 1/4 telket minél jobban közelítsék meg. Adócenzusul a községi középarányost javasolta: „minden egyes helységben számítassék ki az ottani különböző mennyiségű adók középértékszere, s aki e helybeli középértéknél többet fizet, az legyen a választó. Így körülbelül a fele a népnek lesz választó, s nem a semmivel nem bíró, érdekel a honhoz kevéssé kapcsolt és a könnyen megvesztegethető proletáriusok nem folynak be a választások[b]a, sem az aristocrazia kezeiben nem lesz.” Grois Gusztáv kolozsvári követ meg az 5 pengőforint cenzust pártolta, ám egyikük sem talált egyetértésre.

Az egész vitát az időhiány jellemezte; Szentiványi György háromszéki követ rá is pirított Szász Károlyra: „az idővel gazdálkodjék”.

Gr. Teleki László, aki Pozsonyban a főrendi táblán már kivette részét a parlamentáris népképviselőt kiharcolásából, s akit ezúttal Székelyudvarhely tisztelet meg a követséggel, azért is siettetta a vitát, hogy a július 2-ára összehívott országgyűlésen az erdélyiek is megjelenhessenek; különben is: „e törvénycikk provizorius”. Hogy mindenki megnyugodjék, ezt a törvénybe is be kívánta iktatni. Berzenczei László (Marosszék) meg azt firtatta, hogy ez csupán az első ülészakra vonatkozik-e, avagy — miként az 1848:IV. tc. rendelte — három esztendőre. A realista gr. Teleky Domokos a mandátum időtartamának a meghatározását a pesti országgyűléstől várta: „meghalljuk ott, mit határoznak”.

A részletes vitában br. Wesselényi Miklós, aki Szék városát képviselte, a honoráciorok közé a „nevelőket” és az újságírókat is javasolta fölvenni; a román Boheczel Sándor (Hátszeg) viszont az önálló képvisellettől nem ruházott városokra is ki kívánta terjeszteni a falvakat illető adócenzust. Egyikük javaslatát sem méltányolják.

Roth Illyés brassói szász követ, aki az általános vitában kifejtette: „a szerkezet elvét pártolja, minthogy nemzetek alkotmánya ez elveken alapul”, a részletes vitában — utasítás híján — „csupán” azt igényelte, hogy „a képviselő[k] választása elvének alkalmazása náluk a törvényhatóságokra bizassék”; Hafgräf beszterei követ is támogatta. Kemény Dénes mégis azt kérte: fogadják el a szászok is a gubernium közreműködését. Zejk Károly (Kolozs vm.) és Berzenczei László (Marosszék) is ellentmondtak, s maradt is az eredeti szövegezés. Erre a Brassó vidéki követ „óvást jelentett bé, s ennek beadására jogát fennhagyta”.²⁴

A június 3-i (V.) ülésen még egyszer szóba került a javaslat, amikor is Elias Roth brassói követ („Roth Illyés atyánkfia”) — 18 szász nemzetbelijének támogatásával — utólagosan módosító indítványt terjesztett elő.

Ámbár — fejtegette — a [...] képviselői elvből kifolyólag hozott törvényjavaslathoz, e részbeni utasításom hiányában, küldőim érdekében cselekedni véltem, midőn általánosan fen[n]forgó törvényjavaslat alapelvei mellett nyilatkoztam, mivel a szász nemzet alkotmánya ugyanazon elven alapul és a nép közjava mellett elvnek támogatása [tárgítása] csakis óhajtható! [Most mégis arra kéri a rendeket, hogy] a törvényjavaslat 5-dik pontjára nézve, mely a szász törvényhatóságokat érdekli, következő szerkezetet elfogadni méltóztassanak:

24. OL Erdélyi országgyűlési lt. [F 135]:76. k., 31–32.

„A szász földön a követválasztásokkal magyarhoni VII-ik tc. 3. §-b[an] elfogadott számhoz képest a jelen törvény elveinek alapján a szász nemzeti közösség szabályozni fogja.”²⁵

Ez az egyébként az 1848:V. (pozsonyi) tc. vonatkozó szabályaival összhangban lévő indítvány magyarozatát abban leli, hogy a készülő 1848:II. (kolozsvári) tc. szerint nagyságuktól függetlenül valamennyi törvényhatóságot — némely városok kivételével — egységesen 2–2 követ, azaz képviselő választása illette meg. E törvény tehát — ellentétben a pozsonyival — nem tett különbséget a törvényhatóságok között a lakosság lélekszámában. Bár a nyomtatott jegyzőkönyvből kimaradt — s a Kolozsvári Híradó sem említi —, az indítványt nem fogadták el, miért is óvás gyanánt jegyzőkönyvezték.

Óvás

Ámbár a közelebbi magyarhoni közös gyűlésre küldendő követekre nézve a képviselői elvből kifolyólag hozott törvényjavaslathoz e részbeni utasításom hiányába[n], küldőim nevében bizton hozzá szollani magamat jogosítva nem láttam, mindazonáltal küldőim érdekében cselekedni véltem, midőn általánosan a fennforgó törvény javaslat alapelvei mellett nyilatkoztam, mivel a szász nemzet alkotmánya ugyan azon elven alapul, és a nép köz java mellett elvnek támogatása csak is óhajtható. — Midőn tehát sajnálattal kéntelen valék azt is nyilvánítani, hogy ezen törvény javaslat részleteibe belé nem ereszkedhetem, kötelességemnek tartottam a T[isztelet] K[arokat] és Rendeket arra kérni, hogy a törvényjavaslat 5-ik pontjára nézve, mely a szász törvényhatóságokat érdekli, következő szerkezetet elfogadni méltóztassanak: „Szász földön a követválasztásokat a magyar honni 7-ik Törvénycikk 3-ik §-ában elfogadott számhoz képest a jelen törvény elveinek alapján a szász nemzeti közösség szabályozni fogja.” Miután azomban a T. K. és R. ezen ajánlatomat elfogadni nem szándékoztak, kéntelen vagyok küldőim előtti igazolásom tekintetéből ezen, a szász nemzet municipalis jogaiba sértőleg vágó törvényjavaslat ellen óvásomat nyilvánítani, s ezt jegyző könyvbe béigtattatni alázatosan kérni. Kolozsvár, 3-ik Junii 1848-ba[n].²⁶

Még aznap délutáni (VI.) országos ülésen elfogadták az „ítélőmester atyánkfiái” által „tisztába írt” törvényjavaslatot s föliratot, s azok megpecsételve „Magyarhon nádorához és a ministériumhoz intéztettek, gyors postán megküldetni határozottak”.²⁷

25. Jegyző- és irománykönyv: 17. (26. jkv. sz.)

26. OL Erdélyi országgyűlési lt. [F 135]: 76. k., 39. Az óvás eredeti alakjában a fogalmazványi jkv.-be fűzve maradt fönn; beiktatták a tisztázott jkv.-be is (77. k., 87–89.). Az aláírások: „Róth Illyés Brassó vidéki követ. Eztet [!] pártolják: Brennerberg Lajos Brassó vidéki követ; Goosz Károly, Teutsch György Segesvárszék követei; Brecht Mihály, Schwartz Károly Medgyes szék követei; Weisz János, Hirsch Mihály, Leonárd Károly, Capesus Gusztáv, Eitel Frigyes; Falk Károly, Melas Lajos Kóhalom szék követei; Löw Wilhelm, Bock Lajos, Bransch Mihály, Phaftenhuber Károly.”

27. Jegyző- és irománykönyv: 20. (33. jkv. sz.); 9. (16., 17. sz. ir. sz.)

A Kolozsvári Híradó 1848. június 4-i (vasárnapi) száma mintegy naplószerűen foglalta össze a választójoggal kapcsolatos vitákat, nem csupán az országos üléseket, hanem a nemzeti üléseken történeteket is.

Legelőbb azon kérdés merült fel: mikép[en] jelenjünk meg a legközelebbi pesti országgyűlésen. Voltak, kik főleg azon okból, mert július 2-ig nem tarták lehetségesnek, hogy népképviselőt alapján lehessen követeket választani, csak a régi rendszer szerint választandókat küldöt[tek] volna fel. Nagy többség azonban a népképviselőt mellett nyilatkozott, miután győzött azon erős ok, hogy kiváltságos rendi képviselőink, ha el is fogadnák őket, bizony csak szégyen pirította arccal foglalhatnának helyet a hon többi részének democraticus formák szerint választott követei közt.

Nagy kérdés volt a választási képesség. A pozsonyi választ[ási] törvény szerint az is választó, kinek 1/4 úrbéri telke van, Erdélyben sohasem lévén urb[éri] szabályozás, következésképpen hasonértékűt kellett helyébe állítani. Alig lehet mást, mint az adót. S ez elvben a népképviselőt baráti mindnyájan kezét fogtak, csak alkalmazása fölött ágaztak el a vélemények.

Némelyek mondták: *ki fejadóján kívül 5 ezüstforintot (mások szerint 8-at; Kolozsvár azt kívánta, hogy az 5 ft csupán földbirtoktól legyen fizetve) fizet, legyen választó. S ez eleibe[n] többséget látszott bírni.* Azonban egy kis kutatás után adórajstromainkban, kiviláglott, miként e móddal még [míg] egy kevés képességű helységben minden ember választó lehetne, igen nagy számú helység maradna képviselőtlen. Ez ugyan magába[n] véve még nem győző ok, mert a pozsonyi törvény szerint is bizonyosan vannak egész helységek, melyek egy választót sem állítanak ki. Igen, de a mi páratlan adórendszerünk szerint az egyesek által fizetni szokott adómennyiség sem a vagyonosságnak, s még kevésbé az értelmességnek jelzője, mert tudnunk kell, hogy népünket a végső kisajtolástól egy erkölcs elleni bűn védte, melynek neve *caelatio*, és így vajmi sok esetben a vagyon és értelmesség ép[en] visszas [fordított] arányban áll az egyesek adójával. Az adóqualificatiót azonban mégsem lehet elvetni, mert lehetetlen mást állítanunk helyébe úgy, hogy július 2-kán Pesten képviselve lehessünk.

Az ország rendjeinek nagy többsége úgy vélte a helyességet — engedelmességgel a körülmények parancsszavának — megközelíteni, ha a *követválasztásba való egyenes befolyást a főpénzen [fejadón] kívüli 8 ezüstforint adótól feltételezi*: az ez által előidézendő képviselői aránytalanságot pedig azzal egyenlíti ki, hogy minden helység, melynek füstei [házas telkei] száma alól van 100-an, egy, amelynek pedig 100-an felül, két küldöttet által folyjon bé a követválasztásba.

Kétségen kívül hiányos [e] javaslat, már csak azért [is], mert kettős választást állít fel, mitől alkotmányunk regenerátorai [újjászervezői] megóvtak. Ámde azok között, melyek e kérdés körül felmerültek, alig van, mely csak ennyire is megfeleljen a képviselőt eszméje kívánatainak, soha sem tévesztve szemünk előtt, hogy a jelen országgyűlésnek, adatok teljes hiányában úgy szólván csak képzelt alapokra kellett valami olyan népképviselő-formát építeni, mely három hét alatt teljességbe vehető.

Szász Károly [a] június 2-i orsz[.]ülésben egy, a fentebbiektől eltérő indítványt tett, mely szerint *választó lenne mind az, kinek adója több azon közpénnyiségnél, melyet a helység összes adózóinak az adófizetők száma általi elosztása eredményezne.* Ez indítvány az ország rendei által nem talált pártolásra. A t. követ úr elveit, melyeket indítványa támogatásába kifejtett, miszerint ő kásztok befolyásától ment [mentes], tiszta népképviselőt óhajt, határtalanul tiszteljük, de nézetünk szerint nem felel meg a censuralitásra [cenzusrendszerre] fektetett népképviselőt eszméjének. Mert szerinte lehetséges lennének, ha egy csupán *proletariusokból álló helység lakóinak is fele része választó legyen.* Pedig a

t. követ úr, bizonyosan tudjuk, nem bartája az *universale suffragium*nak [az általános választójognak].

Mint említők, ezen indítvány nem talált pártolásra, s így a fen[n]emléltettük nézet nyomán lón a t. javaslat szerkesztve.²⁸

A régi nemesi jog fönttartása és a falvak lakóit illetően az adócenzus viszonylag magasan való megállapítása kétségtelenül a régi elemek szerepének fönttartását is szolgálta, hiába is intett a reformer gr. Teleki László a törvény elfogadása után, az Ellenőr 1848. június 6-i számában: „nemzetiségünknek az volna legnagyobb ellenére, ki azt [ti. a kibontakozást] arisztokratikus elvekben keresné”. Mintegy visszhangozta Szász Károly és gr. Teleki László érveit az a Miskolczy Ambrus idézte román levélíró, aki megírta: „Jól mondta Szász Károly, hogy ők [ti. a cenzusemelők] a demokrácia álarca alatt saját arisztokratikus érdemüket hajhásszák. Egyedül ezen embernek van még némi demokratikus szelleme; a többiek mind azt akarják, hogy amit a vámon vesztenek, a harmincadon visszaszerezzék.”

Br. Perényi Zsigmond, királyi biztostként a kormány kiküldöttje, is megírta — Wesselényi idézett levelével egyezően —, hogy e törvény megalkotásában döntően esett latba: „a követválasztásoknál biztosítva legyen a csekélyebb számú magyar elem túlnyomó befolyása; de nem lehet tagadni, hogy részben aristocraticai nézetek is segíték azt létrejönni”. Figyelmeztetett: „a választások bevezetése után, midőn láttatni fog: hogy az oláh nép igen gyéren lesz képviselve — az itten különben is nagy számban lévő s igen rossz indulatú bujtogatók ürügyül használandják fel az eredményt az aristocrazia rend elleni néplázításokra”. „Az idézett aggodalmak — fűzi hozzá Miskolczy Ambrus — sok vonatkozásban igazolódtak is.”²⁹

Ennek éppen ellenkezőjét latolgatta az egykori kommentátor. „Ezen kulcs szerint is 40 magyar képviselőnél többre kilátásunk nincs. Mert az 5 királyi város, a 13-ból 11 taxás helység, a székely 5 széken túl, a magyar törvényhatóságokból egy-egy magyar képviselőnél magunknak többet nem ígérhetünk. S így idegen ajkú képviselőt a közös hongyülés tőlünk 33-at remélhet. Hogy a szász törvényhatóságban hogyan oszlik meg a képviselőt az oláh és szász nemzet közt, előre látni nem lehet, minthogy szász földön valamivel több oláh van, mint szász. Nyolc megyéből alkalmasint mindenütt oláh lesz. Hunyadból pedig — két taxás helységgel együtt — aligha[nem] mind oláh nem megy. Következésképpen nem fog magyar képviselő 15, székely 17, örmény 4, oláh a megyékből 12; hogy szász föld 22 képviselője hogy oszlik meg, azt a bureaucratia esélye fogja elhatározni.”³⁰

5. Hogy a rendek az unióról szóló I. és az országgyűlési népképviselőt erdélyi sajátosságait rendező II. tc.-et együtt kívánták az uralkodó által szentesíttetni, mutatja az az 1848. május 30-án, esetleg már előtte, készült felterjesztés-fogalmazvány,

28. *Országgyűlés.* Kolozsvári Híradó, 1848. jún. 4. — A törvényjavaslat vitájára és következményeire lásd még: Miskolczy Ambrus: *Társadalmi és nemzeti kérdés az utolsó erdélyi rendi országgyűlésen.* Századok, 1979:850–883.; különösen 863–866.

29. Uo. 864–865.

30. Ellenőr, 1848. jún. 2.

amely még *mindkét* törvényre utalt: „Könyörgünk annak okáért felségedhez, méltóztat [méltóztassék] *mind* a magyar ország [Magyarország] és Erdély eg[*g*]yé alakulásáról, *mind* pedig hogy a július 2-kán tartandó országgyűlésre az erdélyi hatóságok követei is megjelenhessenek, az országgyűlési követek népképvisélet alapján választásáról szollo törvénycikket haladék nélkül szentesíteni, s oly rendelést adni Magyar Ministeriumának, hogy Erdély kormányát rögtön átvegye.” A május 30-i tisztaútról ugyan a kiemelt szövegrészek kimaradtak, ám még mindig benne maradt: az országgyűlésen „Erdély is képviselve legyen, erős és tántoríthatatlan akarattal, hogy követeink e közös nemzeti gyűlésen már mint népképviselők jelenhessenek meg”³¹

Amint az unióról szóló törvénycikk a május 30-i országos ülésen elfogadást nyert, a rendek Weér Farkas (Belső-Szolnok vm.) és Pálfi [Pálffy] János (Udvarhelyszék) személyében nyomban útba indították követeiket a nádorhoz és a minisztériumhoz. Ők június 2-án Pestről már jelentették is, hogy aznap délelőtt 11 órakor meg is érkeztek. „Az egybegyűlve volt ministeriumtól — írták — azon rendelést vevők, hogy az Unió ügyében Innsbruckba utazó Ministerelnök urat oda kísérjék, hogy reggel [június 3-án] tehát indulunk.”³²

Útjuk Bécsen át vitt, ahol még működött az erdélyi udvari kancellária, meglehetősen slendrián ügykezeléssel, ám erélyes föllépésükre végül is az uralkodó elé tárhatták az 1848:I. tc.-et. Gr. Batthyány Lajos miniszterelnök és herceg Esterházy Pál király személye körüli miniszter mellett „a lélekben, testben megtért Zsedényi [Ede] tanácsos” *erélyes eljárásának* köszönhetően³³ Ferdinánd 1848. június 10-én *megegyeztetette* az erdélyi uniós törvényt, melyet azzal küldött vissza, hogy „azt legfelsőbb királyi megszentelés végett” az országgyűlés rendei még egyszer „felküldeni siessenek”.

Az 1848:I. tc. előzetes megerősítése mellé — ugyanazon számon — kiadott Ferdinánd egy másik oklevelet is, amely szerint:

hogy e folyó év Sz. Jakab hó [július] 2-dik napján kitűzött magyarországi közös országgyűlésen Erdély is követei által megjelenhessen, s végre a választások kellő időben az illető törvényhatóságok által végbe vihessenek, — Kedves Öcsémet, Istvánt [...], Magyarország Nádorispánját és ugyanott Királyi Helytartómat ezennel meghatalmazzuk, hogy azon törvényjavaslatokra nézve, mellyeket Ti hú KK-ok és RR-ek a választás módjáról alkotandatok, önbelátása szerint a királyi szentesítést megadja. Melyhez képest a teljesítendőket teljesíteni el nem múlassátok.³⁴

„**Veér [!] és Pálffi [!]** — jelentette első oldalán az Ellenőr — **június 18-kán (a robot megszűnte napján!) délután 2 órakor hazaérkeztek Innsbruckból, s magokkal hozták a megvalósított UNIO-t. Éljen a nagy Magyarország és jó**

31. OL Erdélyi országgyűlési lt. [F 135]: ir.: 10/1848. D. (8199. Gub., 5. sz. ir.)

32. Uo. 40/1848. D.

33. Ellenőr, 1848. jún. 20.

34. OL Erdélyi országgyűlési lt. [F 135]: ir.: 52/1848. D. — Mindkét irat a 3210. kancelláriai számot is viseli.

királya!” Az országgyűlés a nagy lelkesedéssel fogadott követek hozta két oklevelet június 19-i, X. országos ülésén be is iktatta.³⁵ Másnap, június 20-án pedig köszönetet szavazott meg a miniszterelnöknek gyors eljárásáért.³⁶

6. Az Ellenőr jelentése szerint a népképviselési törvényt a rendek V. országos ülése június 3-án délután küldte föl „ő felségéhez”. Valójában az elfogadott iratok egyike, a 16. sz. iromány felirat volt a nádorhoz és a magyar minisztériumhoz (a kormányhoz), a másik, a 17. sz. iromány pedig br. Puchner Antal országgyűlési királyi biztosnak szóló kísérő irat volt. A királyi biztos június 4-én továbbította a törvénycikket az erdélyi udvari kancellária révén a királynak. Fölterjesztésében röviden szólt a javaslat vitájáról, kiemelve Szász Károly hosszú beszédét.

Az erdélyi udvari kancellária június 10-én foglalkozott a kérdéssel, tehát éppen aznap, amikor Innsbruckban a király jóváhagyta az erdélyi uniós törvénycikket. Az ülésen br. Apor Lázár udvari tanácsos elnökölt; részt vettek Szentgyörgyi, Conradsheim, Eszterházy, Czák udvari tanácsosok, valamint Szatsvai guberniumi tanácsos; az ügy előadója Jancsó Imre udvari titkár volt. Az egyetértő kancelláriai vélemény (*opinio*) az egyébként latinra lefordított (!) törvénycikket nem ismertette, csupán megjegyezte, hogy „Erdély Karai és Rendjei elfogadták azokat az irányadó alapelveket, amelyek a Magyar Királyság legutóbbi országgyűlésének 5. articulusában [1848:V. tc.] vannak, azonban az 1/4 urbéri telket mint cenzust azon okból nem alkalmazták, mivel az urbarium Erdélyben nincs bevezetve”. Ezért a kancellária „az elrendelendő választások kulcsául csakis azokat ítélte megerősítendő pontoknak, melyeket” maga e törvénycikk tartalmaz.

Konradsheim (itt így!) tanácsos úgy ítélte meg, hogy a követválasztás eme új szabályozása a „szász nemzet” addigi képviselési rendjét teljesen megdönti és megmásmítja, ám tekintettel arra, hogy nemzete követei, akik az országgyűlésen jelen voltak „eme articulus tartalmát illetőleg semmilyen észrevételt nem tettek”, maga is „habozik meggyőződését e téren részletesebben kifejteni”. A szász tanácsos ezek szerint mit sem tudott Elias Roth és társai óvásáról. Szacsvai guberniumi tanácsos még így is helyénvalónak találta leszögezni: „az országgyűlési követek megválasztásának joga mindaddig választott községek által, a nép nagyobb részének kizárásával gyakoroltatott, a többi nemzet, a magyar és a székely törvényhatóságainak testületeiben is hasonló módon”. Szerinte a választójogot helyesen terjesztette ki a törvénycikk.

Mivel e törvénycikk, valamint a vele együtt fölterjesztett erdélyi nemzetörsegi törvénycikk jóváhagyása sürgős volt, az ügyiratokat nem „a legfelsőbb kabinet szokott útján”, hanem „rendkívüli futár útján” küldték tovább Innsbruckba. Innen herceg Esterházy Pál, a király személye körüli miniszter június 13-án küldte meg István nádornak — hivatkozással az 1848:I. (kolozsvári) tc.-hez jóváhagyólag

35. Ellenőr 1848. jún. 20.; OL Erdélyi országgyűlési lt. [F 135]:77. k., 1848:52. jkv. sz. (240–241.) — A szerkesztő utóbb rosszul emlékezett, amikor az 1848:I. tc. jóváhagyását június 11-ére, a választójog kihirdetését pedig a követek visszaérkezésének napjára, június 18-ára tette. L. *Kövér László*, 57–60.

36. OL Erdélyi országgyűlési lt. ir. 66/1848. D. — A fogalmazvány június 20-án (!) kelt.

mellékelt külön királyi iratra —, hogy „meghallgatván a magyar ministeriumot, az érintett k.k. [kegyes királyi] leiratban foglalt utasításhoz képest intézkedni, és az erdélyi Rendekhez bocsátott kegyes leiratának tartalmáról, [...] jelen irományok visszaküldése mellett, az erdélyi kancelláriát” értesítse.

A nádor a hozzá június 18-án megérkezett iratokat "elintézés végett hólnap reggelig az Erdélybe küldendő kiadványok előadása mellett" Szemere Bertalanak küldte meg. A belügyminiszter — szokásához híven — nyomban *maga* fogalmazta meg a kolozsvári országgyűlésnek küldendő jóváhagyást, amely így hangzott:

Rendelet

Miután ő Fölsége legkegyelmesebb koronás királyunk az Erdélynek Magyarországali egyesítés iránt hozott törvényjavaslatot megerősítette volna: a végből, hogy a f. é. [folyó év] Július 2-ára kitűzött magyarországi közös országgyűlésen követi által Erdély is megjelenhessen, s e végre a választások az illető törv. hatóságok [által] korán végbevihesenek, engemet felhatalmazott azon törvényjavaslatokra nézve, melyeket Erdély hű Karai és Rendei a választás módjáról alkotandnak, önbelátásom szerint a királyi szentesítést legmagasb nevében megadni; mely legkegyelmesebb meghatalmazásánál fogva a választásról alkotott törvény, melyet Erdély Karai és Rendei f. é. [folyó évi] Június 3-ról ő Fölsége magas szive elébe fölterjesztettek, az ide mellékelt alakban ezennel megerősítem és megszentítem. [...]

Minthogy pedig a két testvér haza már törvény által [...] szentesített frigynél fogva is egyesült, és a megerősített választási törvény által Erdély népeinek a közös törvényhozásba való befolyás biztosított; minthogy továbbá az egyesülésnek király és nemzet közös akaratával lett kimondása után a törv[ény] hozó hatalom csak az egyesült haza országgyűlésén gyakoroltathatik: ennél fogva Erdély hív Karai és Rendei minden egyéb törv[ény]hozási kérdéseket a f. é. [folyó évi] Július 2-án Pestre összehívott országgyűlésre halasztván, hazafiúi lelkes igyekezetüket oda fordítsák, hogy a követválasztások azonnal rendeltessenek meg, következőleg minden még függőben és tanácskozás alatt lévő tárgyak az egyesült országgyűlésre átteendő, hol azok az örök igazság és az emberi s polgári jogok s érdekek teljes kiméletével [kímélésével] fogunk megsejtenni.

Kelt Budapest, Június 19, 1848.

Az István nádor s királyi helytartótól, valamint Szemere Bertalan belügyminisztertől 367. *eln. B.*, azaz belügyminiszteri elnöki számon megküldött *rendelet*, a hozzácsatolt, ugyancsak e keltezéssel István nádor által aláírt és Szemere Bertalan által ellenjegyzett, immáron szentesített 1848:II. tc.-et, valamint a kormánynak az országgyűléshez intézett, „Erdélynek Magyar honnali egyesítése fellett keletkezett részvéte nyilvánítását” a kolozsvári diéta XIII., június 23-i országgyűlésén hirdették ki.

A KK és RR-ek — hangzott az 1848:64. sz. jegyzőkönyvi határozat — a megerősített törvény cikket, melly az eredetivel összolvastatván azzal mindenben egyezett, elfogadták és a M[agyar] Ministerium érintett nyilvánítását pedig forró rokonérzettel fogadták.³⁷

Hogy a kormány mennyire szigorúan vette az 1848:II. tc. szentesítését, mutatja a honvédelemről szóló 1848:III. (kolozsvári) tc. ügye, amikor is Esterházy külügyminiszter (!) ezt Innsbruckból június 15-én megküldte, a minisztertanács 18-án (!) kimondta: „A választási törvény szentesítettén, minden egyéb kérdések most már a közös törvényhozáshoz tartoznak. A főherceg nádor a belügyminister ellenjegyzése mellett erről az erdélyi országgyűlést értesítendő.”³⁸

7. A nádori-belügyminiszteri rendelet dacára Puchner királyi biztos nem függesztette föl az országgyűlést Kolozsvárott. „Alig volt — írja Kőváry László — az ülésteremben 20–30 követ, s mégis az ország nevében beszéltek. A megyékben már folytak a képviselőválasztások, s itt még urak alkottak törvényt.”³⁹

Valóban, az országgyűlés még három ülést tartott: július 6-án, 8-án és 18-án. A rendek otthon maradt képviselői természetesen tudatában voltak annak, hogy mielőbb be kell fejezni tevékenységüket. Ezért is kérték július 8-án a királyt, hogy az urbériséggel kapcsolatos törvénycikket szentesítés után „kihirdetés végett magyarhoni közös Országgyűlésre küldeni [kegyeskedjék], minthogy mielőtt [az...] szentesítve hozzánk megjönnek, az erdélyi országgyűlés hihetően be fog rekesztetni.”⁴⁰

„Miután a magyarhoni közös országgyűlésen, melyben Erdély képviselőinek, kik részint a jelent országgyűlési tagokból választattak, valamint szintén a királyi hivatalosoknak is mielőbb részt venni elmondhatatlan szükség — már megnyílt, országgyűlés egy időben többé nem lehet”, azt is kérték az uralkodótól, hogy „az erdélyi országgyűlés minél előbbi berekesztését eszközölni méltóztatásuk.”⁴¹

Ferdinánd — másodszori fölküldése után — az unióról rendelkező 1848:I. tc.-et 1848. július 11-én szentesítvén, ezt kihirdetésre — br. Apor Lázár és Czák Károly erdélyi udvari kancelláriai tanácsosok ellenjegyzésével — megküldte a kolozsvári országgyűlésnek. Azon a kihirdetés 1848. július 18-án megtörtént; a törvényhozó testület üléseinek berekesztése után föloszlott.⁴²

8. A „szász nemzet egyeteme” által 1848. július 3-án az unió föltételeiről elfogadott emlékirat (*Denkschrift der sächsischen Nation in Siebenbürgen über die Bedingungen ihrer Vereinigung mit dem Königreiche Ungarn*) 3/b sz. pontjában taglalta az országgyűlési képviselő kérdését. Ebben elismerve az általános országos törvények érvényességét, *csupán* a következőket kívánta.

37. OL Belügyminisztérium eln. ir. 1848:367. A kancelláriai és nádori előiratok is itt található; valamennyi irat a *Magyar Akadémia Könyvtára* föliratú pecsét nyomát is őrzi. Az országgyűléshez érkezett kiadvány az 1848:II. tc. szentesített példányával együtt: OL Erdélyi országgyűlési lt. [F 135]: ir.: 64/a:1848. D. Az 1848:64. jkv. bejegyzés: F 135:76. k., 117–118., 77. k. 171–172. p.; a rendelet és az 1848:II. tc. két irományszámon: 40–41. ir. (F 135: 78. k., 143–150.).

38. Uo. Irománkönyv 1848:49. sz. (171.).

39. *Kőváry László*, 63.

40. OL Erdélyi országgyűlési lt. [F 135]: ir.: 71/1848. D.

41. Uo. Irománkönyv 1848:49. sz. (171.).

1. A szász ispán (*Nationalgraf*) legyen tagja a főrendi táblának.
2. A szász körzeteket soha ne vegyítsék más választókerületekkel.
3. Ha az országgyűlési képviselőt a lakosság szám szerint osztatik is el, egyik szász körzet se küldhessen egyetlen képviselőnél kevesebbet, azaz minden törvényhatóságnak legalább egy képviselője legyen.
4. Az főnálló körzetekben a székvárosok a hozzájuk tartozó helységektől (községektől) nem választhatók el.

Az országgyűlési népképviselőt érintő törvénycikkeink — az 1848:V. (pozsonyi) tc. s az 1848:II. (kolozsvári) tc. — a vonatkozó 2–4. pontokat teljesen kielégítették.⁴³

A „szász nemzet” azért is óvott, mert a kormány az 1848:I. (kolozsvári) tc. szentesítése előtt „tettleges intézkedéseket” tett az unió ügyében. A minisztertanács 1848. július 9-én nem csupán a közeli szentesítésre hivatkozott, hanem arra is, hogy „távol sincsen szándékában a szász nemzet jogait csorbítani”.⁴⁴

9. Az 1848:II. tc. őstervezete, amely már a diéta első, 1848. május 29-i nemzeti ülése előtt elkészülhetett, nincs birtokunkban. A törvényjavaslat kutatásaim során föltárt *első változata* az a kéziratós példány, amely a július 2-i országos ülés elé került. Itt csekély módosítás esett rajta. Ezek:

- a) a preambulumban — gr. Teleki László javaslatára — az „ez esetre” így vált határozottabbá: „*csupán ez egy esetre*”;
- b) a 2. §-ban „a görög szertartásúak” egyértelműbbé vált: „a görög *nem egyesült szertartásúak*” alakjában,
- c) a 3. § d) pontja-beli honoráciorok körébe — az 1848:V. tc. szavait átvéve — bekerültek a *segédlelkészek*, valamint — valamennyi kategóriát illetően — e passzus: „*ahol állandó lakások van*”, ti. csak ott gyakorolhatják szavazati jogukat;
- d) a 4. § c) pontjában a „8 pengő forint adó *van kivetve*” került a „8 pengő forint *adóval vannak megróva*” régies kifejezés helyébe;
- e) a 7. § a) pontjában pedig az eredeti Károlyfehérvár Gyulafejérvárra magyarított.

42. OL Erdélyi országgyűlési lt. [F 135]:77. k. 1848:74–76. (189–205.). Vö. Jegyző- és irománykönyv: 76. jkv. sz.; 52. ir. sz. (26–27.) A berekesztést rendelő, Innsbruckban 1848. július 11-én kelt királyi leiratot közli: *Okmánytár az 1848–9-ki erdélyi eseményekhez*. Összegyűjtötte Kővári László. Kolozsvár, 1861. — Az 1848:I. tc. szentesített példánya, mely a *74/1848. D.* számot viseli, az OL BM eln. 1848:367. számon található. A jelek szerint a *Magyar Akadémia Könyvtárából* került ide. **Elhelyezése téves, vissza kéne helyezni az erdélyi országgyűlési iratok közé!** Vö. *Magyarország története 1848–1890*. Szerk. Kovács Endre, Katus László. Bp., 1979. I: 209–213. (Spira Györgytől.); *Erdély története. 3. k. 1830-tól napjainkig*. Szerk. Köpeczi Béla, Szász Zoltán. Bp., 1986. 1369–1380., a kolozsvári országgyűlésről meglehetősen szűkszavúan (1370–1371., 1377–1379.) Miskolczy Ambrustól.

43. Kővári László, *Okmánytár*; 67.

44. F. Kiss Erzsébet, 1989., 62.

A *második változat* az e módosításokkal kinyomtatott szöveg, melyen az ítélmesterek két kicsiny javítást tettek: a 7. §-ban „a legközelebbi *közös hongyűlésre*” utaltak; ugyanitt a b) pontban egy rag változott (25-öt helyett: 25-tön [sic!]).⁴⁵

A három ítélmester — Gálfalvi Imre, Henter János és Kabós Dániel — által véglegesített és „Erdély nagyfejedelemség országos üléséből Kolozsvárott, Szentiván hava 3-án, 1848-ik évben” keltezéssel ellátott, br. Kemény Ferenc országos elnök aláírta, kéziratós *harmadik változat* került a király elé.

Az István nádor által szentesített és Szemere Bertalan belügyminiszter által ellenjegyzett kéziratós *negyedik változat* csak a keltezésben és az aláírásokban tér el a harmadiktól: a fölterjesztett-től.⁴⁶

A második változat a 18/1848. D. sz. aktán kívül nyomtatott alakjában több helyütt föllelhető, így az erdélyi törvénycikk-másolatok 6. levéltári sorozatában is. Innen — az eredeti számozás szerinti Cb. 2–26. csomóból, a Cb. 14. szám alapján — közli Csizmadia Andor is az 1848:II. tc. szövegét, pedig — mint láttuk — nem ez volt a végleges és szentesített változat.⁴⁷ A harmadik és a negyedik változat egyébként az irománykönyvekben is föllelhető.⁴⁸

10. Az 1848: II. (kolozsvári) tc., az erdélyi választójogi törvény az anyaország irányadó törvényére, az 1848:V. (pozsonyi) tc.-re épült. Miként a pozsonyi, e kolozsvári törvény is fokozottan hangsúlyozta ideiglenességét: „A folyó évi július 2-ára már kihirdetett, Pesten tartandó hongyűlésre küldendő erdélyi követek népképviselőt alapjáni választása a *rögtönös alkalmazás lehetségesítését is tekintetbe vévén, csupán ez egy esetre* következően lesz intézendő.”

Az *aktív választójog általános föltételeinek* csupán negatív oldalát, a *kizáró okokat* vette föl. E szerint ki voltak zárva „a) a nőszemélyek, b) a külföldiek, kik meghonosodva nincsenek, c) a gazdai, *szülői* vagy gyámhatalom alatt álló egyének, d) olyanok kik bűnpörbeli ítélet nyomán fenyíték alatt vannak” (2. §). Ámbár e törvény csak végrehajtási vonatkozásban hivatkozott az 1848:V. (pozsonyi) tc.-re, föltehetően az innen hiányzó „legalább 20 éves életkor” Erdélyben is érvényesülhetett. A pozsonyi törvénytől azon eltérés, hogy az az *atyai*, ez pedig a *szülői* hatalmat minősíti kizáró okká, inkább magánjogi kérdéseket vethet föl (1. § c)). Lényegesebb eltérést mutat a d) pont, amely (1) nem sorolja föl a releváns bűncselekményeket („hűtlenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás, gyútotgatás”), ám (2) többet mond, mint a sok vitára okot adó „fenyíték alatt” nem lét.

„Egyébiránt — hangzik a 2. § — a bevett vallások követői közt (kik közé a görög nem egyesült szertartásúak is értendő), a születés általán sehol semmi kü-

45. OL Erdélyi országgyűlési lt. [F 135]: 28/1848. D. (az első és a második változat).

46. OL BM eln. 1848:367. (a harmadik és a negyedik változat).

47. OL Erdélyi országgyűlési lt. F 135:196. csomó: *Csizmadia Andor*, 321–323.

48. OL Erdélyi országgyűlési lt. [F 135]: 78. k., 13. sz. ir. (53–57., harmadik változat); 41. sz. ir. (147–150., negyedik változat). Nyomtatva: Jegyző- és irománykönyv: 20. (40. sz. ir.); az 1848:II. tc.-nek mint szentesített törvénycikk a 13. sz. irományával azonos szövege: uo. 20–22. (41. sz. ir.). Vö. még a jkv.-nyomtatványhoz csatoltan: OL Erdélyi országgyűlési lt. [F 135]:76. k. (139–144.).

lönbséget nem tesz.” A bevett vallások egyenjogúsága s kiemelten az ortodox — Erdélyben: román — egyházé megfelelt a pozsonyi törvényeknek, ámbar ez utóbbiak egyenjogúságát ott csupán az 1848:XX. tc. tartalmazta. A második fordulat — a születési előjogok eltörlése — erősen deklaratív jellegű volt, hiszen a régi (nemesi, városi polgári) jog Erdélyben is megmaradt.

A különös föltételeket részint törvényhatóság-típusonként, részint rendi nationként határozta meg. Ha ezek között voltak is átfedések, a pozsonyi törvénnyel szemben, amely csakis az ingatlan vagyoni census tekintetében tett különbséget város (szabad királyi és rendezett tanácsot tartó város: 300 ezüst forint értékű ház vagy föld) és falu („egyéb községek”: 1/4 úrbéri telek) között, a kolozsvári jóval tagoltabb.

Elkülönítve rendezte „a külön képviseleti joggal felruházott városokat”: a szász Királyföldön kívüli szabad királyi és taksás városokat (3. §); a vármegyéket, Fogaras vidékét és a székely székeket (4. §), valamint a szász törvényhatóságokat: a szász városokat székeikkel, ill. vidékeikkel a Királyföldön (5. §).

Az 1848:V. tc. szerinti választójog teljességét — értelem szerint a régi nemesi jog és az itt számításba sem jövő negyed telek kivételével — csupán a külön képviseleti joggal bíró városoknak (3. § a–e)), valamint a saját képviselettel nem bíró, de rendezett tanácsú városoknak (4. § b); 5. §) adta meg. E választói kör — lényegileg az 1848:V. tc. 2. §-a által jogosítottakkal egyezően — a) a legalább 300 forint értékű ingatlan tulajdonnal bírókat, b) a kézműveseket, kereskedőket, gyárosokat, c) a 100 forint biztos évi jövedelmet magukénak tudókat, d) a honorációrokat és e) az addigi városi polgárokat fogta át.

A gyakorlatban sok vitára adott okot a városok kiemelése, hiszen a pozsonyi szabályozásban mindebből csupán a 300 forint ingatlanérték volt kimondottan városi census (a falusi 1/4 telek párja), az összes többi mind városon, mind falun érvényes volt. A románság nem egyszer sérelmezte is, hogy a szegényebb falusi papjai (pópái) honorációjogon, jövedelemre tekintet nélkül nem nyertek választójogot. Föltűnően kimaradtak a honorációrok közül a *községi jegyzők* is. E szűkeklőség nem vetett jó fényt a román tömegektől tartó kolozsvári törvényhozókra.

A „magyar” és székely területi törvényhatóságokban — a vármegyékben, Fogaras vidékén és a székely székekben — négyféle census érvényesült: a) a régi jog, b) a városi jog (3. § a–e)), c) a „falusi” jog, amely részint adó alapú, részint *fűstök* szerinti volt.

A régi jog azokat illette meg, akik az erdélyi 1791:XII. tc. szerint addig is élhettek vele, „ha szinte ezen jog gyakorlatában korlátolva is lettek volna”. A hivatkozott törvénycikkben, amely az erdélyi országgyűlés szervezetét, hatáskörét és működését szabályozta, e visszautalás ellenére hiába keresnénk ezen — döntően nyilvánvalóan nemesi — választók körének felsorolását, az abban nem található. 1866-ban számos jogvitára vezetett ez a bizonytalanság. Igaz, a pozsonyi törvénycikk értelmezése sem volt egyértelmű.

Az 1866-ban a guberniumból kibocsátott és br. Wenckheim Béla belügyminiszter által 1869-ben is átvett *Utasítás*-beli szabályozás szerint fennmaradt „azon erkölcsi személyek” (*testületek*) választójoga, „melyek 1848-ik évig törvényes kép-

viselőik által a követválasztási jogot gyakorolták”, ám e „census szerint jogosult választóknak csakis oly községek tekinthetők, amelyeknek kirekesztőleges magánjoggal bírt oly külön birtokaik vannak, melyekkel a censust megütő adófizetés van összekötve, minélfogva közhelyek, közlegelők, közerdők, ha szintén a község neve alatt is vannak megadóztatva, ily magán birtoknak nem tekinthetők”.⁴⁹ A községeken kívül *egyházközségek* is nyerhettek ily módon választójogot.

Hogy a rendezett tanácsú városok az önállóan követet küldőkkel azonos censusokat mondhattak magukénak, arról előbb szoltam.

A „rendezett tanácsot nem tartó községekben” — falvakban és mezővárosokban — az 1848. évi adólajstrom szerinti adókivetés volt az irányadó, ugyanis nem lévén urbérrendezés, a negyed telek itt nem volt alkalmazható. (Ez a partiumi megyében is gondot okozott, ahol viszont a pozsonyi törvénycikket kellett alkalmazni.) Az adócensus a „*fejpénzen*”⁵⁰ kívül *legalább nyolc pengőforint*” lett.

Ugyanezen települések lakosai (vagy előjáróságai?) maguk — az 1791:XII. tc. szerint jogosítottakon kívül — ha a helység legalább *száz fűstör*⁵¹ — házas telket — számlált, akkor két, ha kevesebbet, akkor egy „szabadon választott [...] képviselő”, azaz *elektor* által befolyhattak a képviselő-választásokba. Ez volt az 1848. évi magyar választási rendszer egyetlen olyan eleme, amely a *közvetett választásra* vallott. Bevezetése az 1848. május eleji vármegyei ös-közgyűlésekre emlékeztet, melyekben a falvak és mezővárosok is képviseltették magukat, többnyire bíráik és/vagy jegyzőik révén.

„Szász törvényhatóságokban — hangzott az 5. § — városok és helységek lakosai azon székben vagy vidékben, melyben megtelepedve vannak, valamint eddig, úgy most is, együtt és *minden nemzet- és valláskülönbség nélkül* fogják a választási jogot azon módon gyakorolni, mely a [saját] képviseleti joggal nem bíró magyar és székely törvényhatóságokbeli városok és falusi községek lakosaira nézve a 4. § b) és c) pontja alatt írva van.”

Királyföldön a „városok és vidékeik” (székeik) — miként Némethonban, így különösen Württembergben a 16. századtól, azaz a reformáció óta a *Städte und Ämter* — olyan, rendileg egységes törvényhatóságokat alkottak, melyekben a székvárosok mindig meghatározó szerepet játszottak. Annál is inkább, mivel a vidék a 18. században erősen elrománosodott. Az egyre inkább városaik zárt kapui mögé húzódó szász polgároknak ez esetben különösen kedveztek az előnyösebb városi censusok. Szóval nem kell mindig és mindenben a magyarság — úgymond a magyar uralkodó elit (osztály) — érdekeivel magyarázni e censusrendszert! Ez esetben jobban védte a szász patríciusokat; már ahol egyáltalán védhette, hiszen Dél-Erdélyben a románok a városokban is egyre nagyobb számarányban telepedtek meg.

49. OL Erdélyi főkormányzékéi lt. 1866:895.; Belügyminisztériumi lt. ált. ir. 1869-II-10-802.

50. A *fejadóra* lásd: Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. Bukarest, 1982. 3:782.

51. A *fűst*: „házas telek”. L. Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. Bukarest, 1984. 4:472.

A *passzív választójog* Pozsonyban meghatározott föltételei: legalább 24 éves életkor, a magyarnak mint 1844 óta a törvényhozás nyelvének ismerete, itt is megmaradt, annak hangsúlyozásával, hogy „választható mindenki, aki *akárhol Magyarhonban* választói joggal bír”, ha e többletfeltételeknek megfelel (6. §). Tehát nem csak az erdélyiek!

A területi törvényhatóságoknak — megyéknek, székely és szász székeknek, magyar és szász vidékeknek, együttesen 25-nek — egyenlően két-két követ (képviselő) választását engedték meg. Választásaikba mindazon városok is befolyhatk, melyek önálló követválasztásra nem voltak jogosítva. Az önálló követválasztási joggal fölruházott 18 város közül Kolozsvár, Marosvásárhely, Gyulafehérvár, Szamosújvár és Erzsébetváros két-két képviselőt, a többi pedig egyet-egyet választhatott (7. §).

E törvény — a pozsonyival ellentétben — nem rendelte el kötelezően választókerületek alakítását a két-két követet választó törvényhatóságokban, csupán megengedte. „Ahol a törvényhatóság a szózatolás [szavazás] közbeni rend fenntartása érdekében szükségesnek találja, minden egyes követ választására külön választókerület alakíthatatik, tekintettel a területi és népességi arányra” (8. §). A *füstök* — házas telkek — szerinti községi *testületi képviselet* mellett a két törvényhatósági követnek *egyetlen választási cselekményben* történő választása kétségtelen a régi rendi törvényhatósági képviseletre emlékeztet, ám mégsem egészen az, hiszen a választóközönség az új, népképviseleti censusok szerinti választópolgárokból is állt. Hogy ezen együttes választás mellett is lehetett dönteni, az — legalábbis 1848-ban — az idő sürgető voltával volt indokolható. No meg azzal, hogy a vármegyei (széki, vidéki, városi) magyar és/vagy szász vezető elemek az együttes szavazást így jobban kézben tudták tartani.

A napidíjat (5 ft) és az évi lakbért (400 ft) a magyarhoni törvénycikkből vették át (9. §). A törvény egyebekben is az 1848:V. (pozsonyi) tc. rendelkezéseinek alkalmazását sugallta, persze csak akkor, ha „azok ezen törvénycikkben írt vezéreszmékkel és körülményekkel összeférőek” voltak. A törvény végrehajtása a még működő erdélyi királyi kormányshoz (gubernium) hatáskörévé és köteleességévé tétetett (10. §).⁵²

11. Az 1848/49. évi erdélyi választások monografikus földolgozása hiányában átfogó képünk nem lehet az 1848:II. tc. akkori alkalmazásáról. Annyi Csizmadia Andor könyvéből, melyben a szerző elkülönítve nem vizsgálja e választásokat, kiderül, hogy ezek általában nagyobb összetűzések nélkül zajlottak. Többnyire a nagy sietségből eredtek a nehézségek, ám ezek az igazolásokat nem gátolták meg. A Horváth Dániel csíkszeredai képviselő elleni elmulasztott vizsgálat mellett Sterbiger Dániel kerületi bírósági (Beszterce vidéke) mandátumának megsemmisítése

52. Csizmadia Andor, 321–323. (Az 1848: II. [kolozsvári] tc. második változata, hiteles szöveggént. Kiemelések tőlem.) Vö. a 46–48. sz. jegyzetekkel.

így is figyelemre méltó. Ő német nyelvű beadványában nyíltan megvallotta: magyarul ért ugyan, de szónokolni nem tud.⁵³

A megválasztott képviselők Csizmadia Andor és Tóth Béla műveiből ismertek. A magyar liberálisok félelmei attól, hogy Erdély túl sok román képviselőt küld majd a közös hongyülésre, nem igazolódtak be. Inkább ellenkezője következett be: a képviselőház 20 román tagjából mindössze 6 volt erdélyi; a többiek az anyaországi törvényhatóságokban — köztük a külön visszacsatolt partiumi municípiumok területén — nyertek mandátumot. Az erdélyi román képviselők:

Balomiri Simon / Simeon Balomiri székügyész, T95 (Szászsebes és széke I. vk.);

Bohetzel [Boheczel] *Sándor* / Sándor Bohățileu kolozsvári ügyvéd, T263 (Doboka vm., Felső ker.);

Ohnitz János / János Onuțiu [Onutz] szászsebesi ügyvéd, T1469 (Hátszeg);

Pap Máté / Matei Pap de Gridu kincstári hivatalnok, jogász, T1506 (Fogaras vidék, Felső ker.);

Papfalvi Konstantin hátszegi görögkeleti pap, püspöki helynök Balázsfalván, magyarbarát, T1509 (Vajdahunyad);

Popovics Miklós görögkeleti esperes, T1604 (Szászváros és széke, Külső ker.).⁵⁴

12. Az 1848: II. (kolozsvári) tc.-t — miként az 1848:V. (pozsonyi) tc.-t — egyetlen választásra szánták, ám a történeti események folytán mégis 1866-tól a választójogi novelláig (1874:XXXIII. tc.) még három általános választáson (1866, 1869, 1872) alkalmazták. 1866-ban a gubernium három nyelven külön *Utasítást* adott ki, amely főként a választási rendszer eljárási szabályait rendezte, nem egy vonatkozásban pozsonyi alaptörvényünkkel ellentétes megoldásokkal. Ezen *Utasítást* — hasonlóan három nyelven — br. Wenckheim Béla belügyminiszter is kiadta 1869-ben számos, a pozsonyi törvénycikkhez illeszkedő megoldással. E rendeletet Tóth Vilmos belügyminiszter 1872-ben átvette.⁵⁵

53. Csizmadia Andor, 198–193., 233.

54. Csizmadia Andor, 261–310.; [Tóth Béla] Adalbert Toth: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn. 1848–1892*. München, 1973. 216–343. (A T-számok a képviselők „azonosítási számai”. Román keresztnévet csak abban az esetben adok meg, ha forrásaimban; így különösen Tóthmál előfordul.) Legújabbban: Horváth Lajos: *Román képviselők az 1848–49-es országgyűlésben*. Honismeret, 1998/2: 41–48. Más számítás szerint a román képviselők száma 22 volt, köztük a 6 erdélyi; a szász honatyák szám pedig 17-re rúgott (*Egyed Akos*, 148.).

55. Ruszoly József: *Az erdélyi választójog történetéhez (1848–1872)* = Emlékkönyv dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. LIII. Szeged, 1998. 325–352. (Kny.: Fasc. 23.) — Itt közlöm az 1869. évi *Utasítást* magyarul, németül és románul (334–348.). Az 1866. évi *Utasítás* — csupán magyarul — olvasható lesz *Országgyűlési képviselőválasztások Magyarországon 1861–1868* c. sajtó előtt álló monográfiámban (481–486.).